

Att vara sig själv

Det idéhistoriska perspektivet

FLERTALET BIDRAG i det senaste numret av tidskriften *Prisma* handlar, skriver redaktören, Erik Lindegren, "om problemet att vara sig själv". Vetenskapligt-historiskt — inte alls personligt och ståndpunktsmässigt — belyses frågan i en elegant uppsats av professor Gunnar Tideström. Uttrycket "att vara sig själv" — eller att "bliva sig själv", att "förverkliga sitt eget jag" osv. — har blivit känt främst genom Ibsen. I "Brand" är "att vara sig själv" något nobelt och storartat, om också kanske orimligt; i "Peer Gynt" blir "att vara sig själv" något ont, egoistiskt och nära nog sinnessjukt. Hur har uttrycket uppstått och hur har de använts? Rent tekniskt kan de återföras till Sokrates, som enligt Platon i staten såg en följd av att människan inte är "sig själv nog". Men som slagord, som program, synes frasen vara av sent datum (Rousseau, Goethe, Fichte), och det är under 1800-talet som parollen blir populär, i filosofier, romaner, propaganda och allmänt prat.

En idéhistorisk parentes innan vi går vidare. Tideström förklarar "att den tilltro till människans natur" som regeln att vara sig själv förutsätter "inte gärna kan vara av kristen härkomst. Jesus krävde ju tvärtom av sina lärjungar att de skulle förneka sig själva och taga sitt kors på sig". Den motiveringen är inte stark. Det finns optimistiska och pessimistiska varianter av kristendom, eller, om man så vill, en kristendom som främst tror på krossandet av det onda och en som tror på frigörelsen av det goda. Det genombrott för religiös och politisk liberalism som den engelska debatten kring inbördeskriget i mitten av 1650-talet betecknar frambar en positiv variant som sedan dess blivit kungslinjen i liberalismens historia. Varje människa, eller åtminstone många människor, hade personliga, särpräglade bidrag att ge; "det inre ljuset" kunde ge dem skilda bilder av verkligheten och de yttersta tingen, men dock gällde det att följa detta inre ljus, den av Gud nedlagda gnistan. Att närmare gå in på denna sida av problemet skulle föra för långt; säkert är att man kan finna en religiös likaväl som en världslig motivering — och provejniens — för den individualism det här gäller.

Satsen "att vara sig själv"

kan ges nästan vilken innebörd som helst — professor Tideström ger många belägg härpå, och en del andra måste falla varje läsare i tankarna. Den trivialaste men säkerligen inte minst omtyckta tolkningen har varit att man skall leva rullan, göra vad som faller en in — "ge sig hän åt ögonblicket" eller "samla sensationer", för att uttrycka sig en smula finare. Hos dekadenterna kring sekelskiftet framförs den tanken i alla variationer; det är nog att nämna namn som Wilde och d'Annunzio. För dem som ser personligheten som ett slags magasin av möjligheter blir tankegången något mera subtil; man skall utnyttja sina anlag till det yttersta, spela alla roller, vara på en gång eller efter vartannat vällusting och eremit, sorglös lättning och grubblande lärd; denna form av tokeri illustreras, som Tideström påpekar, bäst av Schacks lysande roman "Phantasterne", nu snart hundra år gammal.

"Att vara sig själv" kan också betyda att vara opåverkad, obildad, primitiv, att — ur vår civiliserade synpunkt — nästan inte alls vara. Innan man upptäckte att vildarnas konventioner och inkörningsteknik var nästan ännu hårdare än vår egen kunde "den ädle vilden", den av samhället ofördärvade Rousseaumänniskan tjäna som exempel på en sådan självutveckling; stäng in en människa i en bur och mata honom utan att tala med honom, och vid tjugua års ålder träder han ut som en ängel — det var temat i en något extravagant men till tendensen typisk 1700-talsroman. Men "att vara sig själv" kan också avse

att förverkliga "det väsentliga" eller — i regel synonymt — "det bästa" inom sig själv. Då är vi framme vid Hegel, Ibsen, Nietzsche och andra stora metafysiker och moralister, också vid fascismen och kommunismen. Tag det "verkliga" i jaget och låt det dominera! Detta exempel visar att även från Tideströms utgångspunkt regeln "att vara sig själv" kan begagnas av kristendomen, likaväl som av alla andra åskådningar. Det jag som framkommer ur valet eller urvalsprocessen eller tvångsuppföstran kan bli den luttrade Brand, nationalisten eller den klassmedvetne proletären.

Kort sagt: orden om "att vara sig själv" kan, som några andra begrepp och satsar, begagnas som introduktion till århundraden av idédebatt. Två synpunkter som kompletterar de redan berörda bör tillfogas. De givna exemplen visar att man i fråga om självförverkligandet, liksom i fråga om kristendomen, kan tala om pessimistiska och optimistiska varianter. Den förra representeras av uppfattningen att det är en del av jaget — det väsentliga, verkliga eller bästa — som

skall realiseras. Den kan knappast tänkas annat än som auktoritetstro — den enskilde väljer en gång vad som är väsentligt osv., men låter sedan den åskådning han väljer, den auktoritet han underkastar sig, sköta detaljerna och dra ut konsekvenserna. Människan i själanöd som väljer katolicismen — och därmed snarare en själasörjare än en doktrin — är det bästa exemplet.

Den optimistiska varianten har sin mest outröttliga företrädare i André Gide. "Var dig själv" — utan krumbukter och val —, ty du själv är i grunden förträfflig; du, och andra som du, är i färd med att skapa Gud. Men även i denna variant finns osäkerhet och avståndstagande. Det är inte allt i spegeln som Gide tycker om. Trots sin programmatiska homosexualitet föredrar han att förkasta "köttet" — änte genom askes och självövertvinnelse, utan genom att se lustens tillfredsställelse som något underordnat och likgiltigt, en rennsning som gör den äldre verksamheten möjlig.

Nära denna motsättning, men inte helt sammanfallande med den, står en annan brytning i debatten om "att vara sig själv". Man kan tänka på att forma något fulländat och samtidigt säkert och oåtkomligt — en färdig människa, oangripelig och sig själv nog, ur omvärldens synpunkt ett skyddsrum eller ett elfenbenstorn. Vackert talat är principen att vara särpräglad, fullt talat att förakta eller åtminstone vara likgiltig. Man kan tänka på självförverkligandet som ett mottagande och ett svarande, en växelverkan, en rörlig strid. Med välvilja kan här talas om självuppgivelse och gemenskap, med ovilja om att jaget försvinner i aktionerna. Denna "problematik" står som en skugga bakom de mera konkreta inläggen.

HERBERT TINGSTEN